Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem.

NOWINY KRAJOZNAWCZE

Tygodnik
Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej

Nr. 14 | KRAKÓW, 24 KWIETNIA 1932 R. | Rok II.

Przewodnik

KRAKÓW — WARSZAWA

V. Zjazdowi Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej w Warszawie

poświęca

Koło Krajoznawcze Gimn. żeńskiego

im. kr. Wandy w Krakowie.

RÓW KRZESZOWICKI. Kraków - Trzebinia.

Kraków - miasto położone na naplywach aluwjalnych Rudawy i Wisły podścielonych utworami dyluwjalnemi i mioceńskiemi. Z okien wagonu widzimy posuwanie się zabudowań miast w kierunku Prądnika i Bronowic, rosnący Wielki Kraków. Bronowice - typowa wieś krakowska (budownictwo, ubiór ludności). Wznosimy się na wał Pasternika (Mydlniki), odgraniczający szeroką dolinę Wisły od Rowu krzeszowickiego (Rudawa przełamuje się na płdn. od tego wału koło Skały Kmity). Patrząc na południe, widzimy w grzbiecie Bielany - Tenczynek obniżenie cholerzyńskie, którym prawdopodobnie wpływała niegdyś Wisła w dolinę Rudawy.

Wejżdżamy w Rów krzeszowicki. Obszar ten buduje wapień wieku jurajskiego i położona na nim opoka kredowa. W okolicach Tenczynka mamy wychodnie karbonu (węgiel) i permu a koło Dębnika, najstarszą

skałę w krakowskiem, wapień i dolomit dewoński (marmur dębnicki).

W okresie przedmioceńskim powstało tu zapadlisko, zwane rowem tektonicznym, ciągnące się od Dulowa po Zabierzów. Szerokie (ok. 3-5 km.) dno jego zostało wypełnione osadami morza mioceńskiego (piaski, iły) i utworami dyluwjalnemi (lądolód skandynawski przekroczył dolinę Wisły i sięgnął po pogórze karpackie). Są to piaski i gliny, które będąc nieprzepuszczalnemi, powodują bagnistość rozległych obszarów nadrzecznych i to na całym obszarze rowu. Dzięki temu unika człowiek dna, zajmują go natomiast łąki i lasy (puszcza dulowska). Środkiem płynie rozlewając wody i zmieniając swój bieg Rudawa. Liczne osady rozłożyły się u podnóża zboczy, na szerokich i żyznych terasach (Ujazd, Bolechowice, Zabierzów, Kobylany i i.). Dno ograniczają strome zbocza zbudowane z wapienia jurajskiego. Na płn. widać bielejące wapienne ściany, w które wdarły i wcięły się potoki, tworząc szereg pięknych dolinek (Kluczwody, Bolechowicka, Będkowska i i.). Zbocza południowe, bardziej łagodne są przeważnie pokryte lasem.

Krzeszowice (XIII w.) największa miejscowość w tym obszarze (źródła siarczane i żelazne, pałac Potockich). Wyjeżdżając z Krzeszowic, widzimy zdaleka na płdn. górę z ruinami zamku tenczyńskiego, którego budowę rozpoczął w XIII w. NAWOJ z Morawicy, przodek potężnego rodu TENCZYŃSKICH. Góra ta jest ulana z lawy wulkanu, czynnego po karbonie. W Tenczynku osadzie znajdują się kopalnie węgla kamiennego. Od Krzeszowic na zachód, płn. stoki są zbudowane z wapienia permskiego, w który wcinają się doliny Karniowicka i Filipowicka. Zbocza zatracają tu swą stromościenność - krajobraz łagodnieje. Podmokłe dno doliny pokrywają jak poprzednio, łąki i lasy. Od Trzebini (miasto przemysłowe) kopalnie galmanu i ołowiu) rozpoczyna się obszar górniczo - przemysłowy.

ZOFJA BATORÓWNA
(kl. VI.) Kraków.

ŚLĄSK. Trzebinia - Zawiercie.

Począwszy od Trzebini widzimy dużą zmianę krajobrazu. Dotychczas towarzyszyły nam skaliste zbocza rowu krzeszowickiego, obecnie wydostajemy się na wzniesienie będące działem wodnym między Rudawą, a Jawornikiem. Linja kolejowa biegnie ku płdn. - zach, szeroką, zabagnioną doliną tegoż potoka. W okolicy Szczakowej widzimy duże przestrzenie pokryte piaskiem, porośnięte częściowo lasem. Znane tu są wydmy usypane z piasków dyluwjalnych. Skręcamy ku płn., przejeżdżamy most na Białej Przemszy, w tem miejscu stykały się granice naszych trzech zaborców. Jadąc od Maczków ku płn. omijamy właściwie Zagłębie Śląskie. Ząbkowi-

ce - stacja węzłowa, Zawiercie miasto przemysłowe, huty szklane.

Wraz ze zmianą rzeźby następuje zmiana fizjognomji, wyglądu tej krainy. Z obszaru pokrytemi polami ornemi, łąkami, wioskami, które zamieszkuje ludność rolnicza, wjeżdżamy w kraj kominów fabrycznych, kopalni, hut, obszar bardzo uprzemysłowiony. Przyczyną tego są olbrzymie złoża węgla kamiennego występującego w t. zw. Zagłębiu Śląskiem. Obszar ten pokryty utworami dyluwjalnemi zbudowany jest, zstępując w głąb, z osadów morza mioceńskiego (iły, sole, węgiel brunatny), triasu (margle, iły, wapienie, dolomity) w którym występują złoża rudy cynkowej i ołowianej, permu (piaskowiec, zlepieniec, skały wybuchowe), karbonu z węglem kamiennym i dewonu (wapień, dolomit).

Krajobraz wyżyny śląskiej jest dosyć jednostajny. Starsza rzeźba została zasypana i wyrównana przez utwory lodowcowe i rzeczno - lodowcowe (moreny, żwiry, piaski, iły, gliny). Zagłębie Śląskie dwa razy pokrywał lądolód północny sięgając Karpat. Duży wpływ na powierzchnię ziemi śląskiej wywarł człowiek. Okolice kopalni zalegają potężne hałdy (żużel, skała nieproduktywna) i (rowy) obniżenia, tak przez człowieka wykopane, jak również zapadliska (gdy oberwie się strop komory), wywołujące słabe, lokalne, trzęsienia ziemi.

Ludność na Śląsku w większości polska, o dosyć wysokiej kulturze, wielkiej pracowitości, dzięki przyrodzonym bogactwem kraju jest zamożną. Osady zwarte, w obszarze przemysłowym gęsto występują, w obszarze rolniczym rzadsze. Trójkąt położony pomiędzy Mysłowicami (miasto przemysłowo-handlowe) Gliwicami i Tarnowskiemi Górami, to obszar górniczo - przemysłowy, kraina najsilniej i najgęściej zaludniona na naszych ziemiach (1,293,851 mieszk.) o średniem zagęszczeniu 307 osób na 1 km. kw. Katowice (127,841 m.) miasto o charakterze komunikacyjno-handlowo - administracyjnym (siedziba województwa, sejmu śląskiego i t. p.). Najgęściej zaludnioną jest Królewska Huta 13,547 m. na 1 km. kwadrat. Południowa część Śląska jest obszarem rolniczo—leśnym. Granicę płdn. stanowią Beskidy Śląskie z najwyższym szczytem Baranią Górą (źródła Wisły).

DANUTA JAGLARZÓWNA.
(kl. VI.) Kraków.

WYŻYNA MAŁOPOLSKA. Zawiercie — Piotrków — Koluszki.

Z Zawiercia do Częstochowy biegnie linja kolejowa doliną górnej Warty, po wschodniej stronie towarzyszy jej pas wzniesień zwany grzbietem krakowsko—wieluńskim. Jest to krawędź wapiennej płyty jurajskiej, zapadającej ku wschodowi w niecką Nidy i przykrytej dalej ku wschodowi osadami morza kredowego „opoką". Na krawędzi tej widzimy ciekawe zja-

wiska. Liczne potoki, które posiadają tu swe źródła (Cz. Przemsza, Warta i i.) wgryzają się w stromą ścianę głębokiemi dolinami. Drobne dopływy, deszcz i inne czynniki zewnętrzne, wspomagają tę działalność niszczącą i powodują powolne a stałe cofanie się progu jurajskiego ku wschodowi. Często na przedpolu widać odosobnione wzniesienia wapienne znacznie odległe od krawędzi (w okolicy Zawiercia, stacja Łazy, biegnie między niemi linja kolejowa). Są to „góry świadki", „ostańce", świadczące o tem, że krawędź płyty znajdowała się niegdyś bardziej na zachód a dzisiejsze położenie zawdzięcza wspomnianemu niszczeniu. W krajobrazie wapiennym występują zjawiska krasowe dzięki rozpuszczającej działalności wody zawierającej kwas węglowy (CO_2) a więc lejki krasowe, suche dolinki, jaskinie, bardzo rzadka sieć rzeczna i t. p. Formy występujące tu posiadają często fantastyczne kształty, powierzchnia bardzo nierówna, wyżarta, jedynie trawą pokryta, unikana jest przez człowieka, który zamieszkuje w zwartych osadach szerokie dna dolinne. Był to doskonały obszar obronny, to też na wysokich, stromościennych wzgórzach rozłożyły się w tym paśmie potężne zamczyska (Wawel, Ojców, Rabsztyn, Smoleń, Pilica, Ogrodzieniec, Olsztyn, Jasna góra), broniące ziem polskich od zachodu (Niemcy).

Między Częstochową a Kłomnicami przejeżdżamy w poprzek pasmo krakowsko - wieluńskie, które zatraciło tu już swą piękną rzeźbę i przedstawia się jako krajobraz pagórkowaty z rzadkiemi zwartemi (przy wodzie) osadami. Przecinamy szeroką dolinę Warty, płynącej pięknym łukiem ku zachodowi. Podmokła ta dolina, częściowo pokryta lasem, była niegdyś zajęta przez wody spływające z krawędzi tającego lądolodu, który po raz trzeci pokrył nasze ziemie sięgając po środkową Polskę (trzecie zlodowacenie Polski, wg. prof. W. Szafera Varsovien I). Obszar położony na północ od Warty, to piaskowyż zbudowany z utworów moreny dennej z zachowanemi gdzieniegdzie wałami moreny czołowej (morena środkowopolska, widać ją koło Radomska). Obszar między Radomskiem a Piotrkowem, to rodzaj półwyspu wysuniętego z wyżyny Małopolskiej w nizinę Mazowiecką, sięgający po okolice fabrycznej Łodzi. Obszar ten posiada krajobraz łagodny, pagórkowaty, pokrajany licznemi leniwo płynącemi rzekami, o dolinach szerokich, podmokłych, torfiastych, (jedziemy taką doliną na przestrzeni między Gorzkowicami a Rozprzą). Pokryty uprawnemi polami posiada charakter kraju rolniczego. Osady są już mniej zwarte, ciągną się przeważnie po jednej stronie drogi (rzędówki). W miejscu krzyżowania się kilku dróg (Śląsk - Warszawa, Wlkpolska - Kieleckie i t. p.) rozłożyło się trybunalskie miasto - Piotrków (51,281 mieszk.). Z Piotrkowa do Koluszek biegnie linja kolejowa Radomsko - Łódzkiem wzniesieniem, które stanowi dział wodny między Wartą

i Bzurą a Pilicą. Krajobraz monotonny, pagórkowaty o szerokich dolinach i dosyć gęstem zaludnieniu. Przestrzeń między Wartą, Radomskiem a Koluszkami nie należy do wyżyny Małopolskiej, ponieważ jednak jest wyższa (ok. 3000 m.) od niżu, więc stanowi obszar przejściowy między temi dwoma krainami. Dostajemy się w obszar niżu mazowieckiego, w krainę Wielkich Dolin.

JÓZEFA MUZYCZKÓWNA (kl. VI).

CZĘSTOCHOWA.

Częstochowa leży w obszarze pasma wzniesień, zwanego Krakowsko-Wieluńskim, ciągnącego się od Krakowa (Wawel) przez Częstochowę po Wieluń. Wzniesienie Jasnej Góry zbudowane jest z wapienia wieku jurajskiego, który podścielają triasowe i gliny brunatne ze złożami rudy żelaznej. Krawędź płyty jurajskiej pod wpływem czynników zewnętrznych (powietrza i wody) została zniszczona i porozrywana na odosobnione, niewysokie wzniesienia. Starsza rzeźba, podobnie jak w poprzednio opisanych krainach, została w znacznej części zasypana utworami dyluwjalnemi.

Dzieje Częstochowy łączą się ściśle z historją Jasnej Góry. Klasztor został wybudowany przez księcia Władysława Opolskiego w r. 1382. Cudami słynący obraz, zjednał wkrótce wielką sławę klasztorowi, w którym osiedli Paulini. Miasto Częstochowa powstało z dwóch osad Starej Częstochowy położonej nad Wartą i wioski Częstochówki leżącej u podnóża Jasnej Góry. Ludność Częstochowy wzrosła bardzo szybko od chwili przekształcenia się w miasto przemysłowe. Obecnie posiada 117.392 mieszkańców (od r. 1921 przybyło 28.798 miesz.), gęstość zaludnienia wynosi 2.615 ludzi na 1 km. kwadratowy.

Bliskość kopalń, położenie przy ważnej linji komunikacyjnej oraz obfitość wody, przyczyniły się do rozwoju przemysłu. Rozwinął się tutaj przemysł tkacki, jutowy, żelazny, chemiczny, papierniczy i galanteryjny.

Nad miastem panuje obwiedziony murem klasztor Jasnej Góry, dawniej obronny, niezdobyty przez Szwedów w czasie „Potopu". Zdaleka jeszcze widzimy z okien wagonu wieżę kościelną o 100 m. wysokości.

EWA KANCZEWSKA (kl. VI).

Z Koła Krajozn. im. Br. Piłsudskiego przy Państw. Gimn. VII. im. A. Mickiewicza w Krakowie. Dnia 9. III. br. odbyło się Walne Zebranie Koła, na którym wybrano nowy zarząd. Prezesem został kol. Jawerski, zastępcą prez. kol. Golec, sekretarzem kol. Hrzebiczek, skarbnikiem kol. Caba, bibliotekarzem kol. Gancarczyk. W skład komisji kontrolującej weszli: kol. Buszek, Kozień i Włosowicz. Na zebraniu był obecnym p. prof. Kaz. Urbański opiekun naszego Koła i p. prof. Katra. M. (jeden z członków).

NIZINA MAZOWIECKA. Koluszki — Warszawa.

Linja kolejowa biegnie na całej przestrzeni po utworach dyluwjalnych, pokrywających grubym płaszczem całą płn. Polskę.

Nizina mazowiecka zajmuje przestrzeń po obu brzegach środkowej Wisły, z jednej strony po Drwęcę, z drugiej po dział wodny między Nerem a Bzurą, od południa zamykają ją Wyżyny środkowopolskie, od płn. Pojezierze pruskie, od zachodu Wielkopolska. Podłoże Mazowsza jest niecką zbudowaną z utworów kredowych (margle) a wypełnioną osadami morza oligoceńskiego (piaski glaukonitowe), mioceńskiego (piaski z wkładami węgla brunatnego) oraz iłami plioceńskiemi. Przykrywają je utwory morenowe, międzylodowcowe i zastoiskowo pochodzące z 2 (względnie 3) zlodowaceń. Na krajobraz Mazowsza składają się szerokie doliny (pradoliny), wcięte w sfalowany, monotonny płaskowyż, zbudowany z moreny dennej. W głębokich dolinach płyną powoli rzeki, zmieniające często koryto (liczne starorzecza). Z piasków zalegających duże przestrzenie zbudowały wiatry zach. liczne wydmy. Człowiek zajmuje się rolnictwem, zamieszkuje osady zwarte. Skierniewice miasto przemysłowe. Żyrardów (przemysł tekstylny). Nad Bzurą, na płn. od Skierniewic leży ziemia łowicka, której ludność zachowała dotąd odrębną kulturę, wierzenia, strój (pasiaki) i budownictwo. W pobliżu Warszawy przeważa typ osad podmiejskich, czerpiących dochody z miasta (nabiał, owoce, warzywa i t. p.) oraz osady letniskowe.

KRYSTYNA DREŚCIKÓWNA
(kl. V.)

WARSZAWA.

Mijamy przemysłowe, fabryczne przedmieścia, widzimy ulice o wielopiętrowych budynkach, wjeżdżamy w miasto - Dworzec Główny. Skręcamy na prawo w ulicę Chmielną— Marszałkowską, mijamy Ogród Saski Królewską, przecinamy ulicę Nowy Świat — Karowa 31 — lokal Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego.

Warszawa położona w pośrodku Polski i w środku Europy, zawdzięcza późniejszy swój rozwój przedewszystkiem położeniu. Niegdyś wioska rybacka (pierwsza wzmianka w XIII w) otrzymała od imienia Warsza (Warcisława) dzisiejszą swą nazwę, przechodziła różne koleje. Możemy wyróżnić w dziejach Warszawy cztery okresy: czasy książąt Mazowieckich (do 1526 r.) i Jagiellonów - miasto, czasy królów elekcyjnych (do 1795 r.) stolica, okres rozbiorów (do 1918 r.) i okres dzisiejszy. Według ostatniego spisu (1931 r.) liczy Warszawa 1.178. 211 mieszk.

Warszawa jest położona na terasie wiślanej, zbudowanej z glin i piasków lodowcowych oraz iłów zastoiskowych. W utwory te wcięła się Wisła po cofnięciu się lodów na północ. Pierwotnie znajdowały się tu dwie odrębne osady: starszy Ujazdów (zamek obronny) i Stara Warszawa.

K. JÓZEFCZYKÓWNA (kl. III).

„PRZEWODNIK Warszawa - Kraków" został opracowany przez członkinie Koła Krajozn. im. St. Szczepanowskiego przy Państw. Gimn. żeńskiem im. Kr. Wandy w Krakowie, pod red. Opiekuna Koła Mg. M. Klimaszewskiego.

Turniej

dla rozsprzedawców „Nowin Kraj." o nagrodę 50 zł.

Zależnie od ilości sprzedanych egzemplarzy ostatniego (12 go) numeru „Nowin" następujące miejsca w turnieju zajmują obecnie:

1 miejsce kol. Majerkówna Kraków (70 egzemplarzy sprzedanych)

2 m. Koło Kr. Sosnowiec (55 egz.)

3 m. kol. Kolanko Poznań (44 egz.)

4 m. kol. Bielczyk Kraków (39 egz.)

5 m. kol. Weiss Lwów (38 egz.)

6 m. kol. Śmielowska Jaworów (33).

Nagrodę otrzyma ten, kto w czasie do 15 czerwca sprzeda największą ilość N. Kr. czyli znajdzie się na pierwszem miejscu. Każdy ma szanse otrzymania w dniu 15 czerwca 50 zł. (Szczegóły w numerze 13-tym str. 5).

s-a

Humor.

Na ulicy. Zwolennik fotogenicznych twarzy do znajomego: Jak pan uważa czy postać tej pani nie jest fotogeniczną? Znajomy: Zwłaszcza jej pantofelki!

Pijany przechodzeń do dorożkarza: wolny?

Tak!

To się pan ożeń!

A ma pan córkę?

Jaka jest różnica między autem a policjantem?

Policjant ma z przodu numer, auto zaś z tyłu!

Jaka jest różnica między posłem a oknem?

Okno można zawsze zamknąć, posła zaś nie!

Odpowiedzi na zagadki z nru, 13.

1) Chrabąszcz dostanie się na szczyt słupa po 10 dniach.

2) Właściciel sklepu z butam stracił 100 złotych.

Zagadka.

W państwie żydowskim odbywają się wyścigi konne. Ponieważ żydzi lubią robić na opak, więc nie ten wygrywa we wyścigach co pierwszy przybędzie, ale ten co ostatni.

Wyścigi już mają się rozpocząć, starter daje znak: na miejsca, gotowi, biegi Jeźdźcy jednak nie ruszają z miejsca. Rada w radę idą do rabina, aby im co poradził i okazuje się, że po kilku minutach wszyscy jeźdźcy pędzą do koni siadają i cwałują galopem do mety! Pytanie: Co im powiedział rabin?

Wracał pijany chłop nocą do domu. Wpadł do odkrytej studni - zabił się. Wójt wypełnia kartę pośmiertną. Pod końcową uwagą pisze: „Włośnie uwagi nie było i wpod".

Lekcja geometrji w kl. I. Powtórzenie lekcji.

Nauczycielka: co się tworzy gdy się schodzą dwie ściany (pokazuje kąt) uczeń: pajęczyna.

Mamusiu a pajęcyna to jest zona od pająka?

ODPOWIEDZI REDAKCJI.

„Wycieczka na Giewont": zamieścimy z nadejściem lata. „Północna Mnicha" dobre, nie jesteśmy jednak w stanie zamieścić z powodu szczupłości naszego tygodnika. Prosimy o dalszą współpracę z nami! „Droga" „Tyniec": Komitet red. uznał za bardzo dobre! W miarę miejsca zamieścimy. Proszę nie zapominać o nas w dalszym ciągu! „Nad Morzem": cieszymy się bardzo że Koleżanka nawiązała z nami kontakt, w numerze propagującym morze, zamieścimy; tymczasem czekamy na dalsze wypracowania. „Muzykant w piekle": ładne i dobre, na razie jednak nie możemy zamieścić, z powodu olbrzymiego materjału związanego ze zjazdem. „Miasto wieczorem": doskonałe obserwacje! zamieścimy! „Burek": temat dobry, ale Kolega raczej skłania się do pisania poezji jak prozy. „Inwalida": Komitet red. polecił odłożyć. „Życie": dobre, wkrótce wydrukujemy! „Czasem": gorsze od „Życia". „Rysz. Ord.": jeden wiersz jest bez tytułu czy tak ma zostać? „Jutro": to samo, co „Życie". „Przed latem": czy niedałoby się przerobić tego na artykuł więcej treściwy i więcej oparty na realiźmie?

***

„Nowiny Krajoznawcze" wychodzą w każdą niedzielę z wyjątkiem feryj szkolnych.
Cena numeru poj. 10 gr. Z przesyłką przez pocztę: miesięcznie 60 gr. kwartalnie 1·80 zł
Cena ogłoszeń: cała strona 60 zł, mniejsze odpowiednio taniej, najmniejsze 2·50 zł.
Wydawca: Zrzesz. Kół Kr. Mł. Szk. w Krakowie w osobie opiekuna Dr Czesława Skopowskiego.
Redaktor nacz. Stanisław Szpilczyński. Redaktor odpowiedzialny Czesław Kozak
Redakcja, administracja i drukarnia Kraków, ul. Straszewskiego 22 parter.
Czcionkami własnej drukarni „N. Kr." pod Zarz. C. Skopowskiego. P. K. O. Nr. 412.782